

Articsóka

Regényrészlet

Amikor fél évtizednyi munka és hosszú tétovázás után otthagytam a birtokot, azt hittem, a fiatalos keresések után most révbe értem, és kikötök a békés, boldog családi élet szélcsendes partjainál. Szerettem a munkámat, küldetésnek is éreztem, láthattam kézzelfogható eredményét a küzdelemnek, fájdalmas sérelmek, csalódások nem értek, maradhattam volna akár a nyugdíjba vonulásig. Végül mégis megpályáztam a városban az állást, elsősorban azért, mert úgy láttam, elértük azt a túrési határt, aminél többet feleségem vidéken nem tud elviselni; a családi béke megőrzésének s egyáltalán a házasságom megmentésének a feltétele, hogy teljesítem kívánságát, s minél előbb a városba költözzünk. Mint minden ilyen változás – gondoltam végzetes naivságomban –, ez is meghozza azt a frissítő izgalmat, amely újra összefoghatja az évek megpróbáltatásaitól szétzilálódó viszonyunkat. Nem kell hát sajnálnom az áldozatot.

De lehet, hogy egészen más a képlet, talán nem is gondoltam erre, tépelődök évekkel később, amikor a nagy elhatározás előtt újra felidézem házasságunk fontosabbnak tartott eseményeit. Egyszerűen arról van szó – a már eldöntöttnek hitt dilemmák is újra jelentkeznek –, hogy feleségem nővére családjával már évek óta a fővárosban él, mi is többször meglátogattuk őket a kényelmes összkomfortos lakásban. Ők is nemegyszer jártak kinn nálunk, hát ki más, mint Tilda beszélhette tele a húga fejét a városi élet előnyeivel.

Tilda férje két évvel volt idősebb nálam, újságíróként dolgozott, szerette a hivatását. Gyuszi sokszor és mindig érdekesen beszélt a dilemmáiról, ezért – noha engem azok nem izgattak különösebben – szívesen hallgattam magával ragadó fejtegetéseit. Az újságnál különféle politikai kérdésekkel foglalkozott, az én mezőgazdasági témáimról halvány fogalma nem volt. Az utóbbi időben egyre érdeklődött az oroszok bejövetele után a magyarokkal szemben elkövetett véres megtorlások iránt, s látva, hogy ezekről nekem is csak sejtéseim vannak, szinte minden alkalmat kihasználta, hogy újabb felfedezéseivel megismertessen. Mintha szívügye lett volna ezeknek a sok évtizedes titkoknak a feltárása. Feleségemet nem kellett nagyon biztatni, ő a városban élt az egyetemi éve alatt, és – míg én egyáltalán nem

vágytam vissza – ő folyton arról álmodozott, hogy visszaköltözhessem.

Tamás barátom, legjobb gimnáziumi osztálytársam, akinek az egyetem után sikerült a városban munkát találni – tanítónő felesége is dolgozott, a gyerekek már iskolába jártak –, ekkoriban határozta el, hogy felmond és átveszi az apja halálával árván maradt családi birtokot. Szinte hihetetlennek tartottam, hogy felesége nem ellenezte, de éppen támogatta szándékát, alig várva, hogy kiköltözzenek a tanyára, ami közel állt ugyan a városhoz, s nem volt kevésbé komfortos, mint a lakás, amiből távozni készültek. Nem titkoltam örömem látva, hogy nemegyszer megpróbálják feleségemet is meggyőzni a birtokon maradás előnyeiről. Ezért hívtak meg bennünket egy tavaszi hétvégén, miután már berendezkedtek. Nagy gazdasági udvar, a műút mellett, épületek, gépek, jószágok, veteményes, gyümölcsös, megértettem a barátomat, hogy nem volt szíve veszni hagyni az apai örökséget. Helyében én is ezt tettem volna, mondtam neki, míg a tervekről beszélgetve körüljártuk a birtokot, miközben az asszonyok a házban tereferéltek.

Eléggé bizonytalan volt ekkor még a gazdasági helyzet, de úgy látszott, hogy ha nem akarják, hogy éhen haljon az ország, a politika számára nem marad más, fel kell hagyni a parasztok kiszípolyozásával, javítaniuk kell a gazdasági feltételeken. S ha ez csakugyan bekövetkezik, akkor barátom itt igazi paradicsomkertet teremthet a családjának. Tetszetek a tervei: búzát, kukoricát inkább csak a vetésforgó miatt vet majd, annál nagyobb területen cukorrépat meg zöldségféléket (a szomszéd faluban ekkoriban kezdték építeni nagy hűtőházzal a feldolgozót), s persze rááll az öntözésre is, a csöveket máris megrendelte... Kocsiba ülve, hazafelé menet nem győztem dicsérni az esztét, amiért megsejtve a kilátásokat, merte vállalni a kockázatot, feleségem azonban türelmetlenül szakított félbe, bevallva, hogy akinek ilyen ötlete támad, a városi lakást hogy felcserélje a tanyával, a jó állást otthagya főlcsapjon parasztnak, hát azt nem lehet a normálisok közé sorolni. Ha neki még egy évig kinn kellene maradni, hát ő megőrülne.

Hiába, az asszonyok sem egyformák, állapítottam meg újra.

Nem állíthatja hát senki, hogy én a konfliktusaim miatt kényszerültem menekülni a birtokról.

Fontosnak tartottam, hogy fennmaradjon a kapcsolat, utódomtól nem tagadtam meg a segítséget, érdekelt, mi lesz azokkal az elképzeléseimmel (öntözés, növényvédelem és cukortartalom), amelyek megvalósítását elkezdtem, de a befejezést (több évre szóló tervek) az új agronómusra kellett bíznom, s kutatásaimhoz az eredményekre is szükségem volt.

A korszellemhez tartozó sok gáncsoskodás ellenére ma is jóleső érzéssel gondolok vissza indulásunk élményeire. Hogyne örülne az ember, ha törekvései megvalósulnak, s én ezt nemcsak a répahozamokról mondhattam el, hanem az emberi közösségről is, amelyet a munkásokból, munkatársakból sikerült összekovácsolnom. Az ő megbecsülésük minden más elismerésnél értékesebb számomra. Igaz, vége lett a háború utáni nehéz időszaknak, a mezőgazdaság viszonylag kedvező helyzetbe jutott, s (noha ez igen rövid ideig tartott), a birtokok számos fontos gépet beszereztek, a munkások meg igyekeztek szerint jól kerestek, és sok család nemcsak az új háztartási gépeket vette meg, de (kedvező hitelekkel) új házat is épített magának s nagyobb készséget mutatott gyerekeik taníttatására is. Persze a jövedelemelosztási szabályzatok kidolgozásáról, alkalmazásáról, a lakásépítési hitelek elosztásáról szóló döntéseket nem lehetett meghozni az éjszakába nyúló, heves szóváltással, veszekedésekkel járó idegőrlő gyűlések nélkül. Ilyenkor, bármennyire igyekeztem megértő és pártatlan maradni, nem egy esetben én sem tudtam elkerülni az összeütközést akár a legjobb munkatársaimmal is. Ennek ellenére az ott töltött éveket – a korszellemhez tartozó sok gáncsoskodás ellenére – munkásságom legeredményesebb korszakának tartom.

Rögtön munkába állásom után fölismertem az előttem álló esélyt, s nem sajnáltam a fáradságot, kihasználtam: ma is büszke vagyok rá, hogy sehol olyan cukorrépahozamokat nem értek el, mint én a rám bízott területen, s nem is csak egyszer, nem valami rendkívül kedvező időjárásnak köszönhetően.

Megisméltődött ez a kiváló eredmény azokban az években is, amelyek – mint a távozásom előtti esztendő – a szokatlanul aszályos nyárról, meg ezzel összefüggésben a kártevők hallatlan erős támadásáról maradtak emlékezetesek. Különösen nagy kárt okozott a répabarkó, később ugyanígy a répabolha, viszont – ekkor bizonyosodtunk meg róla – az öntözött területeken a kártevők száma tízszer kisebb volt, noha akkor még igen kezdetleges feltételek mellett öntöztünk. Én itt otthon éreztem magam, s újra megbizonyosodtam róla, nem kell megijednem a támadásoktól, könnyen feltalálom magam.

Gyorsan beláttam, hogy hiába a tudomány, a szorgalom, egyedül semmire sem megyek, hát amit tudtam, igyekeztem megosztani másokkal, a téli tanfolyamokon előadásokat tartottam a munkásoknak, a falusi szövetkezet szervezésében a parasztoknak. Éltek itt rokonaim, láttam, mennyit nélkülöznek, milyen sors vár a gyermekeikre. Éreztem, hogy segítenem kell rajtuk, a szegénységtől csak úgy szabadulhatnak meg, ha megszerzik azokat az új ismereteket, amelyek nélkül nem tudnak eligazodni a világ zűrzavarában, de ugyanígy nem tudnak nagyobb nyereségre szert tenni a javuló gazdálkodási feltételek között sem. Rájöttem arra is, nem elég az, hogy én mint agronómus oktatgassam őket, közülük való vagyok, nem esett nehezemre, de éppenséggel nagy élvezetem leltem benne, hogy esténként a bogrács mellett együtt főzzem és fogyasszam velük a birkapaprikást, s utána a csillagos ég alatt borozgatás közben a késő éjszakába nyúljon a beszélgetésünk. Az embernek ismernie kell azokat, akikkel dolgozik, egymás megismeréséhez, a munkában jelentkező, sokszor áthidalhatatlannak tűnő ellentétek megbeszéléséhez meg a gyerekek jövőjéről való álmodozáshoz nincs jobb alkalom a bográcsgulyásos éjszakáknál. Persze, nem egyformák az emberek, de akivel jó barátok lettünk, azzal távozásom után is tartani akartam a kapcsolatot.

Emlékezetes marad a búcsúvacsoránk, nem a hivatalos búcsúztató. János, az unokaöcsém disznót vágott, s a disznótorra meghívott nyolc-tíz olyan embert, akivel ő is, én is jó barátságban voltunk. A disznótoros hurka-kolbásznál jobb lakomát elképzelni nem tudok. Se gyermekkoromban, sem később soha semmi ennyire nem ízlett. Tudtam, hogy az unokaöcsémnél az anyósa a főböllér, vagyis ő ott van, amikor főzik a rizkását, amikor fűszerezik, keverik be, meg ami ugyancsak nagyon fontos, a belek kimosását sem bízta akárkire. Nem sok helyen ettem még olyan jó kásás hurkát, mint otthon gyermekkoromban, amit a nagymama irányításával csináltak, és sütöttek, persze, banyakemencében és nem elektromos sütőben, de Jánosnak az anyósa ugyanazt a receptet használta. Más alkalommal próbáltam már, hát a társaság is, a vacsora is kellemes estét ígért.

Igazán jól éreztem magam, s úgy láttam, nem is csak én. A gépkovács, a meghívás ellenére, hogy mért nem jött el (nehezen sikerült rábeszélnem az igazgatót, adjunk ösztöndíjat a fiának), akkor még sejtelmünk sem volt. Már vacsora előtt mindannyian vidám hangulatban voltunk, s mint a disznótoros a gyomromnak, ez a baráti hangulat legalább olyan jólesett a lelkemnek. Azóta sokszor éreztem, hogy semmivel sem pótolható, tartós elhanyagolása veszélyes hiánybetegséget okoz. Teleettük magunkat, jó néhány borosüveget kiürítettünk, a nagymama meg a gyerekek visszavonultak, én előbb, mint más

alkalmakkor is, kikérdeztem a két elemista fiút, hogy megy a tanulás, megannyiszor a lelkükre kötve, hogy tanuljanak. Az elmúlt évek megannyi eseményét felelevenítettük, elénekeltük a Krasznahorka büszke várát, meg a Kossuth Lajos hogy mit üzent; János bátyja híres énekes volt, hát egy társasvacsora sem múlt el az ő fellépése nélkül. Aztán egyszerre elcsendesedtünk, éjfél körül úgy látszott, kidőlt a társaság, mehetünk mi is aludni. Akkor szembeült velem Lajcsi, a tanító. Három-négy évvel előbb települt át Bánátból, hallottam már néhányszor kesergését a bánáti magyarok sanyarú sorsáról, tudomásul vettem, hogy ő ezt így élte meg, s hogy az elszenvedett sérelmekről nem tud szabadulni, időről időre ki kell nyitnia a szelepeket, ha kibeszélheti magát, csökken a feszültség. Becsültem, mert a tanyai gyerekek látókörének tágítására tett javaslataimra egyből ráharapott. Saját gyermekkori tapasztalataimból kiindulva rendkívül fontosnak tartottam, hogy a gyerekek kimozduljanak a tanyai hétköznapi szürkeségéből, utazzanak, lássanak világot, s felébredjen az érdeklődésük, az igényük egy emberibb, gazdagabb, kulturáltabb élet iránt. Egyetértett velem, s igyekezett minél többet tenni a közös ügyünk érdekében. – És neked ott most, hogy megy? – kérdezte. – Hát megy. Majd megy – mondtam kurtán, három hónapja kezdtem új munkahelyemen dolgozni, most készülődünk a költözéshez. – Ott azért csak jobb, nem? – hallottam a már megszokott kérdést. – Jobb-e? Más, az a biztos. De nekem itt sem volt rossz. Én szerettem itt is – magyaráztam. A széles asztal szemközti oldalán ült, félretolva tányérját, a fehér abroszra könyökölve előrehajolt (közben a brigádvezető, egy hatalmas testű középkorú ember, az ő borát ittuk, a házigazda fivérével együtt fölállt, hogy hát ők akkor elmennének), tanítós mozdulattal figyelmeztetően fölemelve jobb keze mutatóujját: – Úgy van ez, tudod, látom én, hogy az egyetemről kikerülve első munkahelynek jó a birtok is, de olyan ugródeszka ez csak, mikor már egy kicsit belejöttök a munkába, az első adódó alkalommal olajra léptek. Mind csak azt nézitek, mikor mehettek be a városba. Beszélgettünk itt már előbb is ezekről a dolgokról, azt mondták, te más vagy, te nem mész el, itt maradsz velünk. Néha én is így gondoltam, de azért biztosra vettem, hogy te sem innen fogsz nyugdíjba menni. Egyformák vagytok ti mind, csak jó helyet kapjatok, a lelketeket is eladjátok érte. Nem számít semmi, csak meglegyen a jó állás, jó fizetés, jó lakás... – Jaj, ne, ne kezd ezt most, Lajcsi – kérlelte az unokaöcsém, emelve poharát, hogy igyunk inkább. Intettem neki, hogy hagyja, hadd mondja, amit gondol, mindent meg tudunk szépen beszélni. – De én nem fogok megszökni tőletek, majd meglátod – nyugtattam, ő csak mondta tovább: – Mind csak a magatok dolgával törődtek, csak a saját érdekeiteket nézitek, de hogy

itt falun velünk mi lesz, meg amott Bánátban, a kis falvakban hogy sorra zárják be a magyar iskolákat, hogy az ottani gyerekek már a nevüket sem tudják az anyanyelvükön leírni, hát érdekel ez valakit? Hát lehetséges, hogy éppen senki sem törődik azzal, hogy a magyarok ezrei hagyják ott őseik szülőházát és települnek át ide, vagy ugyancsak ezerszámra Ausztráliába, Németországba, Kanadába... – alacsony, fekete ember volt a tanító, tíz évig dolgozott egy bánáti faluban, hihetetlen, hogy halmozódott fel benne ekkora indulat. Régóta nem lehetett már alkalma, hogy kipakoljon, ezt most, az utolsó távozásom előtt nem akarta elszalasztani. – Én nem tudom, nézd – próbáltam csillapítani a szenvedélyét –, itt nektek nincs, hát mi... Van valami bajotok? Beszélhetsz magyarul a postán, a boltban, az orvosnál, az állatorvos magyar, az iskolába csupa magyar gyerek jár. Bánát, hát tudom, költöznek az emberek, mennek a megélhetés után, nehéz, mindenkinek nehéz az élet, ha valahol jobb a boldogulási lehetőség, hát oda mennek. Ez természetes, nemcsak nálunk van így, hanem mindenütt a világon. – Á, nem! Nem, nem! Látod, ez az, amit nem akarsz látni. Onnan nem a kenyér után mennek el az emberek, hanem azért, mert ha magyar akarsz maradni, ha azt akarod, hogy a gyereked magyar iskolába járjon, akkor nincs más választásod, csak az elköltözés. Nem a megélhetéssel van a baj, nem állnak üresen azok a házak, jönnek a lentiek, s az iskolában is van gyerek, csak tudod már. És – emelte föl a hangját, hogy a szokásosnál most is többet ivó s szundikálva bólogató kövér állatorvos hirtelen fölkapta fejét –, nehogy azt hidd, hogy ez majd nem lesz úgy itt is. Jó, most rendben van, de nézd meg, hány éve itt az igazgató, és semmit se tanult meg magyarul. Tudod te, hány rokonát idehozta és elhelyezte már itt? De egyet se a marhaistállóban! Ez a módszerük, figyelj meg, pár év múlva szerb tagozatot is kell nyitni az iskolában, újabb pár évvel később a magyar szülők fogják kérni, hogy az ő gyerekeik is szerb iskolába járhassanak. – Hát azért nem... – próbáltam félbeszakítani. Fölemelte, kiürítette poharát, aztán csak erősködött bakafántoskodva: – Majd meglátod, ez így megy, módszeresen csinálják. Csak ti nem akarjátok észrevenni. Olvasom épp az újságban, hogy ott is a magyar gyerekek fele szerb iskolába iratkozik. Tudod, mit jelent ez? Látja ezt valaki? Persze, legegyszerűbb szemétni hunyni fölötte. Majd... Majd kinyílik a ti szemetek, csak akkor már késő lesz. – Láttam, a házigazda is, felesége is kellemetlenül érzi magát a tanító unalmaskodása miatt, engem ugyan sosem érdekelt a politika, de újra megnyugtatom őket, nem idegesít, türelmesen hallgatom. – Jó, de ezt most mért nekem mondod, én vagyok ennek az oka? – kérdeztem már fölállva, de mentőötletként ugrott be a kérdés: De igazad van, a gyerekek. Ez a legfontosabb. Hányan tanulnak innen

tovább? Vagy hányan fejezik be a nyolcosztályost legalább? Dolgozol te meg a többi tanyai tanító eleget, nem az órán, de utána a szülőkkel azért, hogy ezek közül a gyerekek közül minél többen eljussanak az egyetemig? – közbe akart szólni, máskor dicsértem áldozatos munkáját, de most nem hagytam, hogy félbeszakítson, ömlöttek belőlem a kérdések, mintha bennem is évek óta halmozódtak volna már, s csak az alkalomra vártak, hogy kitörjenek. – Ez itt a kérdés. Ez nekünk a lenni vagy nem lenni. Legelőbb a szülőkkel kell megértetni, s mondtam már neked, hogy erre ti vagytok a leginkább hivatottak, hogy mi itt csak úgy tudunk megmaradni, ez tehát létfontosságú, ha a gyerekeink tanulnak, ha ehhez biztosítjuk a feltételeket, ha erre nem sajnáljuk az áldozatot. Egy tanítónak itt nem lehet fontosabb dolga ennél, így van, egyetértesz velem? Mióta itt vagy, ezalatt a három-négy év alatt mit tettél te ennek érdekében? S mit az előző évtizedekben ott Bánátban? Nincs lelkifurdalásod? Azt hiszem, ha valóban tenni akarunk valamit, akkor így, önmagunkkal kell kezdenünk. Azzal, hogy folyton csak mások felelősségét firtatjuk, nem jutunk messzire. Akik ezt teszik, azok rendszerint így akarják megnyugtatni saját lelkiismeretüket. Pedig azt igazán csak becsületes munkával lehet. Mindenkire vonatkozhat ez, de a tanítókra mindenekelőtt. Nem, egy gyerekről sem szabad lemondani. Tanulni, tanulni, ez az egyetlen mentőöv maradt. Egyetlen és talán az utolsó... – közben visszaültem a helyemre, a tanító is mintha elgondolkozott volna a kérdéseimen, de meglep, hogy Karcsi, a nagyokat hallgató gépkovács, aki az előbb velem akart indulni, most felém fordulva szükségesnek tartja kimondani a véleményét: – Jó, így van ez, ahogy monddod, de igaza van a tanítónak is, ez mind így igaz, ahogy Lajcsi mondja. Az a Bánát ott meg az igazgatóval ez a dolog, látjuk ezt mi is, de hiába, mit lehet tenni, mit? – amilyenek a szavai, fáradt, lemondó a tekintete is. – Hát lehet, igenis lehet, és kell is tenni – ébred föl megint a tanító. – Az a baj, hogy mi, előre beadva a derekunkat, meg se próbáljuk az ellenállást. Nézd meg az albánokat, nézd meg, azok mit csinálnak. Meg majd még... – Jó, jó, az azért más – állok föl látva, hogy ott akarja folytatni, ahol félbeszakítottam, az én kérdéseimet mintha nem is hallotta volna, mégis sok lesz a demagógiából. De inkább az foglalkoztat már, amit a hallgatag gépkovácsból hallottam. A tanító azonban csak visszakanyarodik előbbi gondolatához. – Nem te vagy az oka, monddod? Hát ki? – intett, hogy üljek csak vissza. – Nem oka senki, ugye. Mindig az kiabál, akit szorít a csizma. Titeket ott még nem szorít, hát hallgattok. Pedig most még lehetne tenni valamit. De ha majd rátok kerül a sor, akkor már nem lesz, aki meghallja. De hát mit csináljunk, ilyenek vagyunk. Hiába minden – dőlt hátra a székében. – Na látod, erről van szó, ilyenek vagyunk. Pontosan így van – kaptam

észbe –, monddod, hogy az igazgató már mind idehozza a rokonait, de tudod te is, hogy ki veszi fel őket. Most utoljára ez a küldönc, ez is unokaöccse vagy mi, és tudjátok, ki szavazott rá, innen, közületek való, tudta, hogy mit kell tennie, mégis éppen az ő szavazata döntötte el, hogy föl kell venni. Beszéltél vele, megkérdezted, hogy miért tette ezt. No, miért? Tudod te is, mindenki tudja, mit ígértek neki – nagyon kikíváncozott belőlem ez az ügy, most jó alkalom volt rá, hogy betömjem vele a tanító száját. – Jaj Istenem, hogy milyen unalmasak tudtok lenni – állt föl szájában a folyton füstölő cigarettával Feri, az állatorvos is. Régebben már mindannyian többször is megittuk egymással a pertut. A házigazda marasztalta, felesége is biztatta, egyen még, a finom hájas kiflit meg se kóstolta. – Jaj, azt én megeszek még egyet – mondtam a pirosra sült, omlós diós kifliért nyúlva. – De csakugyan, várjál, ne szökjetez most, hát nincs senki, hát nem tudtok ott összefogni, magyarok, és együtt megpróbálni tenni valamit? Hát éppen azt csinálnak velünk, amit akarnak, mindent el kell tűrnünk tehetetlenül? Nem igaz, hogy éppen senki sincs ott köztetek, aki nem látja, s akit nem bánt, hogy ez így megy... – elcsuklott a hangja, nem kellett félbeszakítani. – Van, persze, vannak ott is, látjuk ezt többen is, de... Na, hát talán eljön majd az ideje... De én is kérdeztem tőled valamit, s úgy látszik, hiába várom a választ. Te megszoktad ugye, hogy csak a tanító kérdezhet – mondtam igazságtalanul, de úgy látszik, hiába próbáltam fordítani, elbágyadtak már, nem értették a tréfát, s ő is, a többiek is némán bólogattak rá. Azt hiszem, mindannyian éreztük, hogy sokkal több indulat szorul bennünk, mint amit kimondtunk, kimondhattunk. Úristen, csak az igazgatónak az ügyeiről, hogy mi mindent tudok, belegondolni is félek... De ha ő lenne az egyetlen! Ez most így van. Ez egy ilyen élet. Vagy elfogadod, vagy belepusztulsz. (Jutottak eszembe az állatorvos évekkel előbbi jóindulatú szavai.) Aki megváltó akar lenni, azt keresztre feszítik. Nem rajong mindenki egy ilyen szerepért. – De jól van, tavaszra fölme gyünk Pestre, azt hiszem, májusban van a nagy mezőgazdasági vásár, bérelünk egy autóbust, összeszeditek a régi társaságot, traktorosokat, kombájnosokat, a géplakatosokat a műhelyből, fölviszlek benneteket két napra – mondtam már elmenőben. – De addig még találkozunk, tudod, az a diákkirándulás...

Én a politikai kérdésekkel nem sokat törődtem, s különösen amióta elmentem, a birtok ügyeibe, az itteni viszonyokba nem akartam beleszólni még így, a vacsora utáni társalgás szintjén sem. Amennyire lehetett, távortartottam magam a rendszerint személyeskedő, indulatos vitáktól.

Éppen ezért nagyon meglepődtem, mikor egy reggel, talán egy évvel később, mindjárt munkakezdés

után telefonhoz hív az intézet titkárnője: régi munkahelyemről, a birtokról keresnek, az igazgató titkárnője eléggé ideges hangon közli, hogy Dragan akar velem beszélni, máris kapcsolja. Aztán egy-két perc várakozás után megint az ő hangját hallom: Ne haragudjak, nem tudja az igazgatót adni, de kéri, holnap reggel okvetlenül menjek ki hozzá. Próbáltam megtudni, mi ügyben keres, de hiába, a titkárnő nem árult el semmit. Annyiban maradtunk, hogy nekem innen reggel nem lenne éppen könnyű odautazni, hát majd ők hívnak inkább megint. Később, nem találva a helyem, újra kitelefonáltam, de csak azt a választ kaptam, hogy az igazgató még akkor elrohant, s nem tudják, hol lehet. Idegesített ez a titkolózás, féltem, valami kellemetlen ügybe kevernek, ez éppen nem hiányzott, igazán nagyon sok volt a munkám, de most hiába próbáltam beletemetkezni, újra meg újra csak számba kellett vennem az elmúlt néhány évem eseményeit, nem találok-e olyat, ami okot adhat félelemre.

Az intézetben gyorsan feltaláltam magam, sokat dolgoztam, de örömmel, mert ha biztosan nem tudtam is, de megsejtettem, hogy okosan tettem, amikor évekkal előbb a birtokon a cukorrépa programot választottam, noha még nem tudhatta senki, később, a pályafutásom idején micsoda változások következnek be ebben a munkában. Mondhatnám talán úgy is, hogy szerencsém volt. Mert az igazgató nemegyszer utalt rá, hogy a répatermesztés a tartományban kiemelt jelentőséget kap, de hogy milyen lesz a következő évtized mezőgazdasági politikája, hova fejlődik elsősorban itt a tartományban a cukortermelés, ezt akkor, a munkába állásom idején nem az új agrármérnökök, de a minden hájjal megkent politikusok sem tudhatták. Bármennyire büszke lehetek hát pályafutásomra (szégyenkezni nem kell, az biztos), hogy a jó választásban az ügyességemnek valami szerepe lett volna, ezt nem állíthatom. S nincs is szükségem erre. Jövendő munkámhoz jobb lehetőségeket ekkor nem kívánhattam.

Tény, hogy mikor megszületett a döntés az új cukorgyárak építéséről, a korábbinál egyszerre nagyobb fontosságot nyert a répatermesztés, nehogy megépüljenek a gyárak, nyersanyag meg a rendkívül kedvező természeti körülmények ellenére se legyen számukra. Tudtuk, hogy nem elég kétszer, háromszor nagyobb területet bevetni, az agrotechnikai munkák is sokkal nagyobb fontosságot kapnak. Ebből következett, hogy nekünk az intézetben többszörösére nőttek a tennivalóink.

Még külön elégedettséggel töltött el, hogy igazoltnak láttam, az évekkal előbb kezdett erőfeszítéseimet: a földművesek mind nagyobb számát akartam meggyőzni a répatermesztés előnyeiről, egyúttal beavatva őket a művelés titkaiba

is. Megértették, hogy a répa több munkát, több tudást követel, de nagyobb hasznot is ígér...

Felfelé ívelt az életpályám, szerettem a munkámat, érdekes feladatokon dolgoztam, jól kerestem, s megannyi örömmel szolgáltak a családi élet eseményei is: előbb megszületett a lányom, Istenem, aki nem élte át, annak hiába mondanám, micsoda érzés fog el, amikor rád ragyog a hároméves szözi lányod búzavirág szemének huncutul hízelgő mosolya, s érhetett-e nagyobb öröm, mint az, mikor két évre rá a fiam.

Sikeresen látszott a munkánk az intézetben, megerősödünk, szerteágazó kapcsolatok, együttműködés a gazdasággal, növekvő szolgáltatások, bevételek, ám úgy tíz év után egyszeriben éreznünk kellett, hogy vége a fejlesztési álmoknak, nemcsak a fejlődésről kell lemondanunk, de kérdés – egyre inkább fenyegetett az ország széthullásának, s ezzel együtt a belháború kitörésének réme –, nem kell-e hamarosan létszámot csökkenteni a vészes pénzihiány miatt.

Anyagilag nem álltam éppen rózsásan. Nagyon be kellett osztanom a pénzt. Lehet, hogy a helyzetet segítette elviselni a gyermekkorából hozott hagyományos családi igénytelenség, aminek maradványait teljesen csak nem lúgozta ki belőlem a párévtizedes városi jólét mosógépe. S a közhangulatot mintha áthatotta volna a derülítő bizakodás, hogy az egypártrendszer megszűntével az ország megindul a gazdasági reformok, a polgári demokrácia, a nyugat-európai jólét útján, s valahogy természetesnek vettük (noha inkább csak meg nem alapozott óhaj volt ez), hogy azzal mindannyian jól járunk, nagyobb lesz a fizetésünk, többet költhetünk, utazhatunk. A kormányzás is megpróbálta elhinteni az emberekben ezt a reményt, ezt szolgálta az az intézkedés is, miszerint mindenki nyithat devizaszámlát, és kedvére vásárolhat külföldi valutát a bankban.

Nagy válságba került a répatermesztés, éppen a fordítottja történt annak, amit normális körülmények között elvárhattunk volna. Az új gyárak körzetében, ahol előbb nagy területen vetettek, a földművesek most szinte teljesen hátat fordítottak a répának. Főleg az átvétel, a leszálalékolás és a késedelmes kifizetés miatt elégedetlenkedtek. Elkeseredve, felháborodva beszéltek a visszaélésekről és önkényeskedésekről. Az újságok is cikkeztek erről, néhol intézkedtek, a gyárak ingyen adták a vetőmagot, a növényvédő szereket, a termelők bizalmát azonban nem sikerült visszaszerezni, egyre kevesebb répa termett, a gyáraknak nem jutott nyersanyag, lerövidítették a kampányt, s a veszteségek miatt már egyik-másik bezárását emlegették.

Az áldatlan helyzetért minket ugyan senki nem okolhatott, a kellemetlen következmények azonban az intézetünket sem kerülték el. Egyre kevesebb lett a

munka, kifogytak a pénzforrások, s ha nem kérdezték is tőlem, nem akarnék-e nyugdíjba menni, amolyan napi beszédtema lett, hogy túl sokan vagyunk. Napról napra éreznem kellett, hogy fölöslegessé váltam. Helyzetemet súlyosbította, hogy nemcsak az intézetben éreztem rosszul magam, a családi béke oltalmába se menekülhettem, otthon elviselhetetlenül kínos volt a hangulat, úgy látszott menthetetlenül felbomlik a házasságom.

Tanácsstalan, tehetetlen vergődés. Úristen, mennyi szenvedés, mennyi kín! Vagy: mennyi szánalmasan nevetséges számárság! S mind, szinte mind csak azért, mert nem, mert sehogy sem találtam fel magam. Mind, talán mind el lehetett volna kerülni, netán megelőzni, ha okosabb, műveltebb, leleményesebb vagyok, ha egy kicsit jobb az intelligencia hányadosom, hogy mai szóhasználattal éljek. Ám amit én otthon a lelki higiéniaiból, az életmenet, a létezés kultúrájából kaptam, az rettenetesen szegényes, elavult és az új, a gyorsan változó életkörülmények között teljesen használhatatlannak bizonyult, s csak sok gyötörődés után, nagy árat fizetve, a saját káromon okulva tudtam úgy-ahogy összeszedni a kiegyensúlyozottabb továbbéléshez szükséges alapismereteket.

Nyilván az sem véletlen, hogy éppen az utolsó egy-két évben hallgatom fokozott figyelemmel – amik előbb, sajnos, egyáltalán nem érdekeltek – két lépéssel a száz előtt topogó apám történeteit (ekkoriban kerül mindinkább az érdeklődés középpontjába a humángén-program). Mintha azoknak az eseteknek, amikor valóban reménytelen helyzetbe jutott, de amelyekből a Megváltó mégis mindig szerencsésen kiségitette, mintha azoknak hozzám szóló üzenetük is lenne, s azokból a tanulságokból – kishitűségem ellenére is – számíthattam volna a nemegyszer csakugyan hihetetlen álom állapotomnak a szükségszerű bekövetkeztére.

Az apámat a tűzvonalba vezényelték, részt vett az első ütközetben, amikor a németek Bulgáriából betörték hozzánk. Sokszor elképzelttem azt a határhegyet, amelynek a lábánál, a faluszélen (2–3 ház) felállították az ágyúikat. Neki volt egy lova, azzal vontatta a két kerékre erősített löszeres ládát. A már ilyenkor szokásos kapkodás, fejetlenség. Április eleje, tavaszi szántás, vetés ideje. Itt meg... „Úristen, mi lesz itt? Ezek a sváb altisztek egyre azt mondják, most jönnek a németek, nem kell rájuk tüzelni, akkor ők sem lönek minket, nem lesz senkinek semmi baja. Az a másik, a zsidó százados meg csak üvöltözik, hogy nem vonulunk vissza, löni kell az ellenséget az utolsó töltényig. És kezdődik is az ütközet, a tűzerek a hegy túlsó oldalán lévő ellenséges célpontokat verik. A hegy tetején a kapitány meg a telefonos. Minden lövedék után jön a jelzés, hogy jó volt, talált. S a tűzerek szorgalmasan küldöztetik a hegy túloldalára

az ágyúgolyókat. Míg egyszer az eddig csak telitalálatokat visszajelző kapitány föl pattan a lovára, nem szól többet semmit, otthagy csapat-papot s vágat – no nem az ellenség felé, hanem ellenkező irányba, hogy minél előbb minél messzebbre kerüljön tőle.

Hát akkor most már ki parancsol..., no de egyszer csak a hegy mögül bekanyarodik az úton egy olyan pótkocsis motorkerékpár, a mieink oszt mindjárt rájuk lönek, azok gyorsan lehasalnak a motor mellé, kieresztenek ránk egy sorozatot, aztán föl pattannak újra és vissza a hegy mögé. De el se tűntek, máris itt zúgnak a stukák, köröznek fölöttünk, aztán gépfegyverropogás, robbanások, lovak nyerítése, lángba borult házak, föl-fölrobbanó löszeres ládák, golyóktól, gránátzilánoktól megsérült, döglődő lovak. Mi meg lapulunk ott egy árokban, fejünk fölött süvítenek a golyók, senki sem törődött már az ágyújával, csak azt vártuk, hogy minél előbb, még mielőtt egy gránát közénk csapódna, vége legyen, s élve kijussunk ebből a pokolból... Jöttek is gyorsan a németek, egy-kettőre fogságba estünk, látta mindenki, hogy nem lehet semmit tenni, csak egy pár eszeveszett nem akarta abbahagyni, bevették magukat egy házba, és onnan lövöldöztek kifelé, mígnem bevágtak nekik pár kézigránátot, s arra aztán elcsendesedtek...”

A pokolnak szerencsésen vége lett. Az apámnak a haja szála sem görbült meg. Ami azután következett, így utólag nézve legalább, a háború poklából az még veszélyesebbnek ígérkezett.

Később, sokkal később tudtam meg, hogy nemcsak az apám volt az enyémnél súlyosabb helyzetben; amikor halvány reménye sem lehetett a megmenekülésre; éppen amikor az apám mint tizedik gyerek megszületett, a nagyapám az azelőtti években került padlóra. Kilenc gyerekük volt, jól ment a soruk, s a 19. század végén – a kiegyezés utáni nagy gazdasági fellendülés időszakaként tartják számon ezeket az éveket – a határtalan tanyavilág központjában, ahol volt már iskola, bolt és kocsmá is, hát itt építtette, szerelgette föl a gőzmalmot. „A legidősebb fia kitanulta a géplakatos szakmát, a közeli nagybirtokos gőzgépén dolgozott, egyik öccsét, Bélát is maga mellé vette, megtanította a gépek kezelésére (s az első világháborúban bizony a frontról hozatta őket haza Engelmann, a nagybirtokos aratás, cséplés idejére), de a malom szerelésére Pestről hívott mestereket. Bizony, pesti szerelők jöttek – emlegette többször dicsekvőn az apám, ezt persze csak hallomásból tudta, hiszen később született. – Jó is lett volna minden, már kezdetben úgy látszott, okosan tette az öreg, hogy vette a malmot, jó lisztet őröltek, aratás után a nagy környékből rengeteg búzát odavittek az emberek, hogy aztán majd szükség szerint mennek a lisztért, nem lehetett kétséges, nagy haszonnal dolgoznak, gyorsan megtérül a befektetett

pénz. Mondták, hogy elbizakodhatott az öreg, azelőtt minden vasámap mentek az anyámmal a misére, most meg a templom helyett gyakran a kocsmába vette az irányt. Hát meg is büntette az Isten. Nem sokáig élvezhette a malom hasznát, egy-kettőre látnia kellett, hogy nem a szerencséje, hanem a végzete lett a vállalkozás. Szalmával fűtötték a gőzgépet, rengeteg búzát vetettek arrafelé, jutott szalma bőven. De jöttek az őszi szelek, kicsapott a láng, tüzet fogott a kazal, s ezt aztán már eloltani hiába is próbálta volna bárki. De, még ha csak ez égett volna le! A tűz martalékává vált a malom, az épületek s benn a környékeliek rengeteg odahordott gabonája. A gazdag malomtulajdonos egyszeriben ágrólszakadt nincstelenné vált. Helyzetét csak súlyosbította a tetemes adósság. A gazdák követelték az elégett búza árát, ő fizetni nem tudott, jöttek a pörösködések, hát nem maradt más, a fejük alól a párnát is elárverezték. A bajt még tetézte, hogy a következő esztendőben az aszály miatt nagyon rossz lett a termés, fölszökött a búza ára, s amit vissza kellett adniuk, azt nagyon drágán megfizették. Ráment a ház meg a tizenkét láncc föld is. Ott álltak megkopaszva, a sok gyerekkel. Az öregebbek már katonaidéjüket szolgálták.”

Ahogy apám a legreménytelenebb helyzeteket túlélte, s ahogy nagyapám a nagy leégés utáni szívós munkás éveknek meg mindenekelőtt a Mindenhatónak köszönhetően, minden házasulandó gyerekének fölépítette a tanyát, amihez föld is jutott, előbb utóbb meg kellett tanulnom nekem is, hogy bármilyen súlyos csapás ér, vállalni kell a küzdelmet, sosem szabad földadni. Életünk egymást váltó fájdalmas és örömteli eseményei újfent igazolták ezt a felismerést.

Szüleim a kilencven felé közeledtek, a megszokott módon múltak napjaik az öreg házban, bevásároltak, megfőztek, mostak, takarítottak, télen befűtöttek magukra. A disznóhizlalással már nem akartak vesződni, s gyorsan ráuntak a baromfitartásra is. Pedig egy időben az apám annyira odavolt ezért, hogy a hagyományos udvari csirkenevelést ketrecekkel váltotta fel, ezekben hozta a keltetőből a naposcsibéket. Volt pár év, amikor felhagyott a hajszával, ereje még nem hagyta el, az árendából elég pénzt kapott, s magas kora ellenére rászánta magát, hogy fölutazik Budapestre. A szövetkezet szervezte a kirándulást a mezőgazdasági mintavásárra, s egyik unokatestvérem, a tengerész nagybátyám ugyancsak vállalkozó szellemű fia, aki már maga is városban lakott, rábeszélte, menjen el, ne féljen, ő ott lesz vele, majd gondoskodik róla. Azt hiszem, ez volt a legnagyobb vállalkozása saját kedvtelésére. Megérte azt a kort, amikor úgy érezhette, nem kell félnie az anyagi bizonytalanságtól, megengedhet magának egy ilyen kiadást.

Ekkoriban csináltatta meg a kőfaragóval a síremléküket is, hogy halála után – mondta – nekünk erre se legyen gondunk. Szokatlan volt a ház: üres az istálló, a disznóól, üres a baromfiudvar. Azelőtt tél végén néha két-három kotló is ült a tojáson, hogy márciusra kikeljenek a kicsirkék. Bent ültek a meleg kisszobában, reggelként levették őket a fészekről, ettek, ittak, közben a tojást le kellett takarni, nehogy kihűljön, amíg a kotló elvégzi a nagydolgot, jaj, nincs ennél bűdösebb a világon. Kibírtuk ezt is, emlék csak, mint annyi más dolog abból a régi világból. Aztán a ketrecek is üresen álltak már, sokat kellett bajlódni a csirkékkel, hívni az állatorvost, beoltatni őket, állandóan valami orvosságot a vizükbe, dúsítani a takarmányukat, hogy gyorsabban nőjenek, többet tojjanak. Néha így is beléjük esett a vész. Belefáradt a tata. Akkoriban kezdett a prosztatájára is panaszkodni. Az ebédet még megfőzték valahogy a bután tűzhelyen, később aztán ez is nehezükre esett, a közeli iskola konyhájából hozták egy ideig, aztán egy privát kifőzdéből...

A mama állapota hirtelen romlani kezdett. Az öregkori agyérszűkülettel járó zavarok. Nemegyszer megtörtént, hogy elment otthonról, és nem tudott hazajönni, úgy vezették vissza. Néha rájött a mehetnék, sehogy sem lehetett visszatartani, fejébe vette, erőszakoskodott, hogy ő megy és megy, panaszkodott a szomszédoknak, hogy az apám bezárja a kaput, nem engedi ki az utcára. Bevittük az orvoshoz, kapott gyógyszert, de nem használt, egészsége tovább romlott, néha hosszabb-rövidebb időszakokra teljesen kihagyott az agya.

De nemcsak szüleim, távolabbi őseim életének is nem egy a lehetetlennek látszó túlélési történetét őrizte meg az emlékezet. Talán azért mesélte apám, mert megérezte, hogy néha majd a lehetetlennel is szembe kell szállnom.

– Negyvennyolc telén vagy mikor, a szabadságharc idején mikor ide is bejöttek a rákok, azt emlegetik, az volt a nagy szaladás. Aki bírta, menekült Szeged felé; de előbb körülsáncolták a várost, hogy majd így megvédik, aztán meg az lett a vesztük, mert beszorultak, s itt lemészárolták őket, két-háromezer ártatlan magyart a pár hét alatt. A temetőben ott az áldozatok síremléke, mutattam már. Nem tudom, hány megölt magyarnak a temetőben levágatták a fejét, aztán kirendelték oda a kocsikat, és bevitették a piactérre, hogy körülraják velük a Szentháromság-szobrot. Az én nagyapám akkor hét-nyolc éves gyerek lehetett. Ők nem menekültek el, hanem bebújtak a nádkúpba. Vágták a nádat, kévébe kötötték, aztán az udvaron kúpba rakták. A Mengyi bácsi mesélte egyszer, a Rúzsa, tudod, ő meg valamelyik öregtől hallhatta, hogy amikor a szerb katonák rájöttek, hogy ezek hova rejtőztek, rájuk gyújtották a nádkúpokat, s akkor, noha hallották a

lövöldözést, tudták a szerencsétlenek, mi vár rájuk, de ha el akarták kerülni a tűzhalált, nem maradt más választásuk, kénytelenek voltak előjönni. Lángoltak akkor már a környékben a nádkúpok meg a nádtetők is, s nemhogy eloltották volna, a féktelen gyűlölet tovább gerjesztette a tüzet... – jutnak eszembe mind többször apám szavai elődeim életének sorsdöntő pillanatairól. Mintha százötven évvel ezelőtt én reszkettem és ugrottam volna ki üvöltve a lángra lobbanó nádkúpok valamelyikének belsejéből, tér vissza újra és újra a borzalom pillanata, s a fékevesztett félelem most az ébrenlétbe menekülve szakítja el álmaim rémképeinek összegubancolódott szalagját.

Ám, Istennek hála, itt is megtörtént a csoda (különben nem léteznék most), mikor előbújtak a nádkúpból, a fegyveres nyomban lelőtte a kisfiát kézen fogó apát, majd tévovázás nélkül a kisgyerekekre fogta puskáját. A mellette álló tiszt azonban (őrangyalunk sugallatára) megfogta kezét, mondva, hogy „pusti dete”(hagyd a gyereket).

Este tizenegy után csönd van, nem hallatszik be az autózúgás, a szomszédból se a tévé, s a gyerekek se rohangásznak a lépcsőházban. Megértem az alváásra, nyugodt lesz az álomom. Remélhetem, hogy reggel nem ébredek majd fáradtabban, elnyűttebben, mint voltam lefekvéskor. Napközben többször is lezuhanyoztam, csak így lehetett elviselni a szokatlan júniusi forróságot. De lefekvés előtt még az interneten meg akartam nézni a legújabb növényvédelmi útmutatót, csodálatos ez a szolgáltatás, az egész internetes programból nekem a legérdekesebb, most mégis egyik pillanatról a másikra szörnyű álomosság fogott el, úgy éreztem, nyomban összeesek, ha nem fekszem le rögtön. Az utóbbi időben többször előfordult ilyenkor, hogy egyszeriben nem tudtam tartani, lecsuklott a fejem. Nem sokat törődtem eddig a vérnyomásommal, s lehet, hogy az kezdett el ingadozni, mondják, ez veszélyes, talán el kellene menni az orvoshoz.

A szokatlan, szélsőséges időjárás megviseli a fiatalabbakat is, az ózonlyuk egyre növekszik, erős az ultraviola sugárzás, a rádióban naponta hallom a figyelmeztetést, hogy az idősebbek délelőtt tíz és

délután négy között, vagyis mikor legerősebb a napsütés, lehetőleg maradjanak otthon. Igyekszem ehhez tartani magam, nem is esik nehezemre, a legnagyobb hőség óráiban egyáltalán nem kívánczok ki a lakásból, noha a strand itt van egy ugrásra, a forró betonfalak közül, aki csak teheti, ilyenkor ide menekül.

Az igazi nyugalmat – rövid néhány órára legalább – a hazautazástól reméltem. Otthon, szülővárosomban beszélgetni az apámmal a régi időkről, ennél mintha már nem is kívánhatnék biztosabb menedéket az integritásom elleni agressziókkal szemben.

Szerettem ezt a hetipiacot, sokszor élvezettel nézelődtem a terményekkel gazdagon megrakott asztalok között, a szomszédos Felsőhegyről a híres bolgárkertészek étvágygerjesztően szép paprikát, paradicsomot, karfiolt, kalarábét meg más főzelékféléket kínáltak. Megnyugtatja az embert, jólesik neki, az ínséges időkben különösen szüksége van a kiapadhatatlan bőségnek erre a látszatára. Ez a kertészkedés, ennek a térhódítása lehetne a szegénységből kivezető út – emlékszem vissza régi álmaimra. Eszembe jut Tamás barátom, aki ugyancsak ezzel próbálkozott, de majdnem belebukott. A megszabott időpontnál két-három héttel előbb vitte, a hűtőház nem vette át tőle, a karfiolvonalat még nem szerelték föl, nem kezdődött meg a feldolgozás, keveset eladott a zöldségpiacon, de háromholdnyit le kellett szántania. Nézem, hátha találkozok vele. Roskadoznak az asztalok, aki akar, vásárolhat kedvére, mégis a régi elégedettség helyett most ideges ellenszenv ébred bennem, egyre több asztalnál lenti szerb kofák, menekültek kínálják a szilvapálinkát, narancsot, banánt, a tojást meg sok más, gyanús eredetű, állítólag behozatali, olcsó élelmiszercikket. Hihetetlen a gyors térnyerésük. De tagadhatatlan tény. Hogy lent, Újvidéken így van – a rengeteg menekült –, azt már megszoktam, de hogy hódításuk már itt fõn is... Nem lehet kételkedni benne. Tudomásul kell venni. Úgy látszik, mást nem tehetünk. Vereségünkre figyelmeztető jelek, már itt is.

Végül menedékhely nélkül maradunk?

Az őseim túlélési csodáira kell gondolnom. Ezek emlékét megőrizni, örök időkre.

